

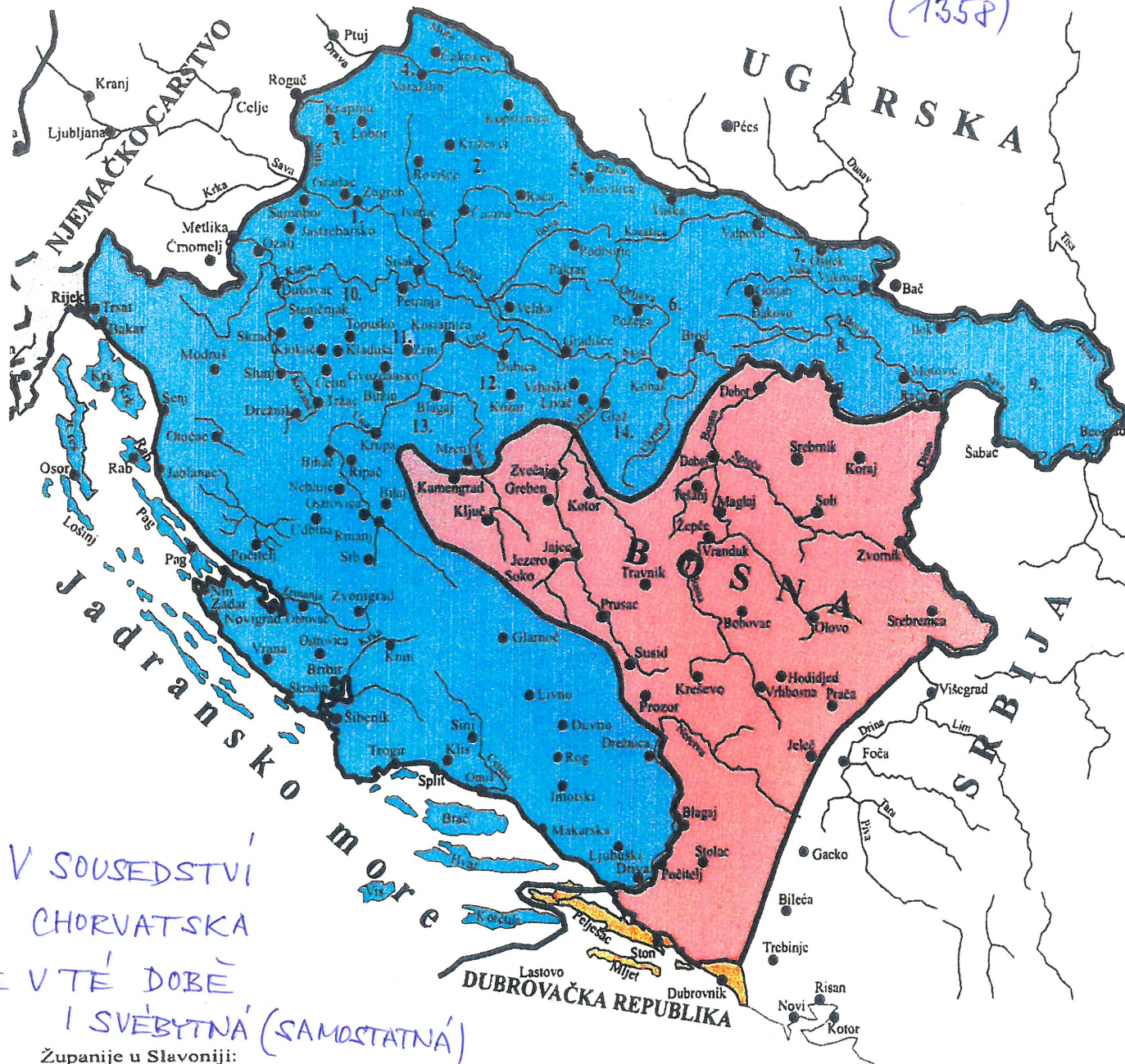
Přednáška:

Chorvatsko v 15.–18. století; vznik a význam Vojenské hranice

Chorvatsko bylo v raném středověku samostatným státem. Od roku 1102 se chorvatské země staly součástí Uherského království, ale ještě několik následujících století měly uvnitř Uher výraznou politickou autonomii (krále v Chorvatsku zastupoval **bán** – králův náměstek, o správě země rozhodoval **zemský sněm – sabor** – s výraznými vnitřními pravomocemi). Územní rozsah Chorvatsko-slavonského království z poloviny 14. století je zachycen na první mapě studijního materiálu (viz modrá barva). Na východ od Chorvatska se v té době rozkládala samostatná Bosna a na jihovýchodě při Jaderském moři Dubrovnická republika.

ÚZEMNÍ ROZSAH CHORVATSKA Z POL. 14. STOL. (2)

(1358)

V SOUSEDSTVÍ
CHORVATSKA
JE V TĚ DOBĚ
I SVĚBYTNÁ (SAMOSTATNÁ)

Županije u Slavoniji:

1. Zagrebačka
2. Križevačka
3. Zagorska
4. Varaždinska
5. Virovitička
6. Požeška
7. Baranjska
8. Vukovarska
9. Srijemska
10. Gorička
11. Gorska
12. Dubička
13. Sanska
14. Vrbaska

BOSNA
+
DUBROV.
REPUBLIKA

- Hrvatska (i Dalmacija sa Slavonijom)
- Istra u mletačkoj upravi
- Istra u upravi Akvilejske patrijaršije
- Istra u Njemačkom Carstvu
- Dubrovačka Republika
- Banovina Bosna za Trtvka

V roce 1463 se zmocnili centrálních části Bosny Osmané a v následujících desetiletích začali Turci ohrožovat i sousední chorvatské oblasti. Jednotlivé fáze zabírání chorvatských zemí osmanskými vojsky srov. na další mapě (postupné fáze záborů z přelomu 15. a 16. století jsou zde znázorněny různými odstíny zelené barvy). V roce **1493** utrpělo chorvatské vojsko od Turků zdrcující **porážku na Krbavském poli** (viz mapu, červené podtržení). V první polovině 16. století ovládli Turci velkou část chorvatské Slavonie a většinu vnitrozemí Dalmácie. V roce 1552 drželi ve svých rukou mj. i městečko Čazma, která se nachází asi jen 50 km východně od Záhřebu. Čazma se stala centrem Sandžaku Čazma (srov. červeně obtažený Záhřeb a Čazma na mapě). **V polovině 16. století zůstaly jen nevelké „zbytky zbytků“ někdejšího rozsáhlého Chorvatského království** (viz modře vyšrafovaná část na mapě). Ze Slavonie a Dalmácie utekly před Turky desítky tisíc katolických (chorvatských) obyvatel směrem na západ a na sever – do dosud svobodných částí habsburské monarchie /o tom bylo pojednáno v předchozí přednášce o migracích na Balkáně/.

Chorvati se v té době vůči Turkům houževnatě bránili. Svou vojenskou statečností dokonce několikrát zabránili tomu, aby se Osmané dostali až k Vídni. Do paměti obyvatel Evropy se **v roce 1532** zapsalo **hrdinství chorvatských a maďarských vojáků bránících pevnost Kőszeg** (chorvatsky Kisek) v dnešním západním Maďarsku nedaleko města Szombately. Tehdejší osmanská armáda o síle asi 140 tisíc mužů, které velel velkovezír Ibrahim-paša, oblehla tuto pevnost, jež bránila posádka čítající pouhých 700 mužů v čele s chorvatským šlechticem **Nikolou Jurišičem**. Po měsíčním neúspěšném obléhání nabídl Ibrahim Jurišičovi čestný kompromis: město mělo být ponecháno v Jurišičových rukou výměnou za formální uznání sultánovy svrchovanosti. Ibrahim, jednající jménem sultána Sulejmana, si přitom musel být vědom, že tato „svrchovanost“ skončí okamžitě po odchodu jeho armády. Jurišič s návrhem souhlasil a turecké vojsko pak od města odtáhlo. Turci se zároveň vzdali svého původního záměru táhnout na Vídeň.

Podobnou houževnatost projevili chorvatští a maďarští vojáci v roce **1566 při obraně města Sziget** (v dnešní jižní Maďarsku), ke kterému přitáhla asi 150 tisícová osmanská armáda vedená sultánem Sulejmenem a velkovezírem Mehmedem-pašou Sokolovićem. Obranu Szigetetu řídil **Mikuláš Zrinský** (chorvatsky Nikola Zrinski). Pevnost hájilo asi 2500 mužů. Zrinský se s vojáky stáhl do vnitřního města, kde odolávali tureckým útokům skoro celý měsíc. Když z důvodu vyčerpání střeliva již nemohli dále pokračovat v boji, odmítli se vzdát a Zrinský v čele svých mužů uskutečnil 7. září 1566 výpad z hořícího města, při kterém s většinou obránců hrdinně padl. Hrdinství Zrinského a jeho vojáků obdivovala celá tehdejší Evropa. Jejich čin se stal námětem mnoha dobových knih a písní. Byť Sziget padl a Turci posunuli hranice své říše až ke Kaniži v blízkosti Balatonu (srov. mapu, Sziget je na ní zakroužkován), hlavní cíl této válečné výpravy – nové tažení na Vídeň – se opět nepodařilo uskutečnit.

I když byla statečnost Chorvatů mimořádná, sami by bývali nebyli schopni tureckému náporu odolat. Proto také **chorvatská šlechta v roce 1527 přijala za uhersko-chorvatského krále Ferdinanda I. Habsburského** a dala tím souhlas ke vzniku habsburské monarchie. Za pomoci Habsburků a zejména finanční podpory z českých a rakouských zemí (Dolních a Horních Rakous, Štýrska, Korutan, Kraňska) se v průběhu 16. století začala postupně organizovat společná obrana Uher a Chorvatska.

- Hrvatska 1606.
- Dubrovačka Republika
- Ugarska
- Habsburška Monarhija
- Mletačka Republika = *BENAT. REP.*
- Osmanlijsko Carstvo do 1606. god.
- Granica Hrvatske, 1526. g.
- Okupirano do 1537.
- Okupirano do 1606.
- Klis, 1537. - godina pada pod tursku vlast
- 1493. - važnije bitke s Turcima

POSTUPNÉ ZABIRANÍ ÚZEMÍ BOSNY A CHORVATSKA
OSMANSKÝMI TURKY

Zhruba v polovině 16. století začali Habsburkové budovat podél linie hranice s osmanskou říší pás militarizovaného území, který dostal název **Vojenská hranice** (německy *Millitär Grenze*). **Toto území bylo vyňato zpod pravomoci civilních orgánů, konkrétně v Chorvatsku zpod pravomoci chorvatského bána, a bylo svěřeno pod správu centrálních (vídeňských) vojenských úřadů.** Ve Vojenské hranici veleli většinou němečtí důstojníci, velící řečí zde byla němčina. Vojáky byli zprvu převážně místní (chorvatští) sedláci a také žoldnéři naverbovaní do Vojenské hranice ze všech koutů habsburské říše. **Cílem Vojenské hranice bylo zadržet a utlumit pokračující vpády Osmanů na území habsburské monarchie.**

Ve Vojenské hranici se stavěly **pohraniční hrady, velké městské pevnosti**, (např. **pevnost Karlovac** na řece Kupě, která byla dokončena v roce **1579** a jméno dostala podle rakouského arcivévody Karla, jenž tehdy vládl v rakouských alpských zemích a měl na starost organizaci chorvatského úseku Vojenské hranice), dále **linie dřevěných pevnůstek** (tzv. *palanky*) a **strážních věží** (tzv. *čardaky*), z nichž hraničáři sledovali nebezpečné pohyby tureckých oddílů a střelbou či zapáleným ohněm dávaly varovné signály do odlehlejšího zázemí.

V závěru 16. století zaznamenaly sdružené síly habsburské monarchie první vojenské úspěchy. Mezi ně patřila např. **porážka Turků u Sisaku v roce 1593**. V červnu toho roku přitáhlo silné vojsko vedené bosenským Hasanem-pašou Predojevičem k chorvatskému městu Sisak s cílem dobýt jej a poté zahájit tažení na Záhřeb. Sisaku však přispěchalo na pomoc vojsko chorvatského bána Tomy Erdődyho a také hraničářští vojáci vedení generálem Andreasem Auespergem. U Sisaku u řeky Kupy se podařilo tureckou armádu rozdrtit. Jednalo se o významné psychologické vítězství, které dokázalo, že armáda Osmanů není neporazitelná. Na přelomu 16. a 17. století se částečně podařilo odtlačit Turky z blízkosti Záhřebu, přitom byla osvobozena mj. i Čazma.

Organizování Vojenské hranice se ukázalo jako úspěšné, proto Habsburkové v této aktivitě pokračovali i v následujícím období.

Vznik a vývoj Vojenské hranice z přelomu 16. a 17. století je zachycen na další mapě. Jednotlivé úseky Vojenské hranice byly tehdy rozděleny do tzv. generalátů (= oblast pod velením generála). Na mapě je zelenou barvou zachyceno **území Chorvatské Vojenské hranice**, kterou řídil generál z pevnosti v Karlovaci (= *Karlovecký generalát*) a oranžovou barvou území **Slavonské vojenské hranice**, jež bylo spravované generálem z pevnosti Varaždín na řece Drávě (= *Varaždínský generalát*). Obě tato území podléhala velení vojenské dvorské rady z Vídně. Pouze malá část Vojenské hranice na řece Kupě u Sisaku byla spravována chorvatským bánem ze Záhřebu, proto se o ní psalo jako o **Bánské Vojenské hranici** (= světle fialová barva na mapě).

Po karloveckém míru (1699) se hranice habsburské monarchie posunuly k řece Sávě a Uně. Vojenská hranice nebyla zrušena, ale naopak se ještě rozšířila. (Srov. mapu Vojenské hranice z počátku 18. století.) U řeky Uny se rozšířilo území **Bánské Vojenské hranice** (= šedá barva), u řeky Sávy vznikla **Slavonsko-sremská Vojenská hranice** (= fialová barva).

- Hrvatska krajina (Karlovački generalat, 1579)
- Slavonska krajina (Varaždinski generalat, 1595)
- Banska krajina
- granica Habsburške Monarhije

POČATKY
VOJENSKÉ HRANICE

ÚZEMÍ, KTERÉ BYLO VYŇATO ZPOD PRAVOMOCI
CHORVAT. CIVILNÍCH ORGÁNŮ KONCEM
16. STOLETÍ

- Chorvatská vojenská hranice (Karlovičský generalát)
  - Slavonská vojenská hranice (Varaždinský generalát)
  - Banská vojenská hranice
- Spravuje Sárvíz

- Hrvatska krajina
- Slavonska krajina
- Banska krajina
- Slavonsko-srijemska krajina
- granica Habsburške Monarhije

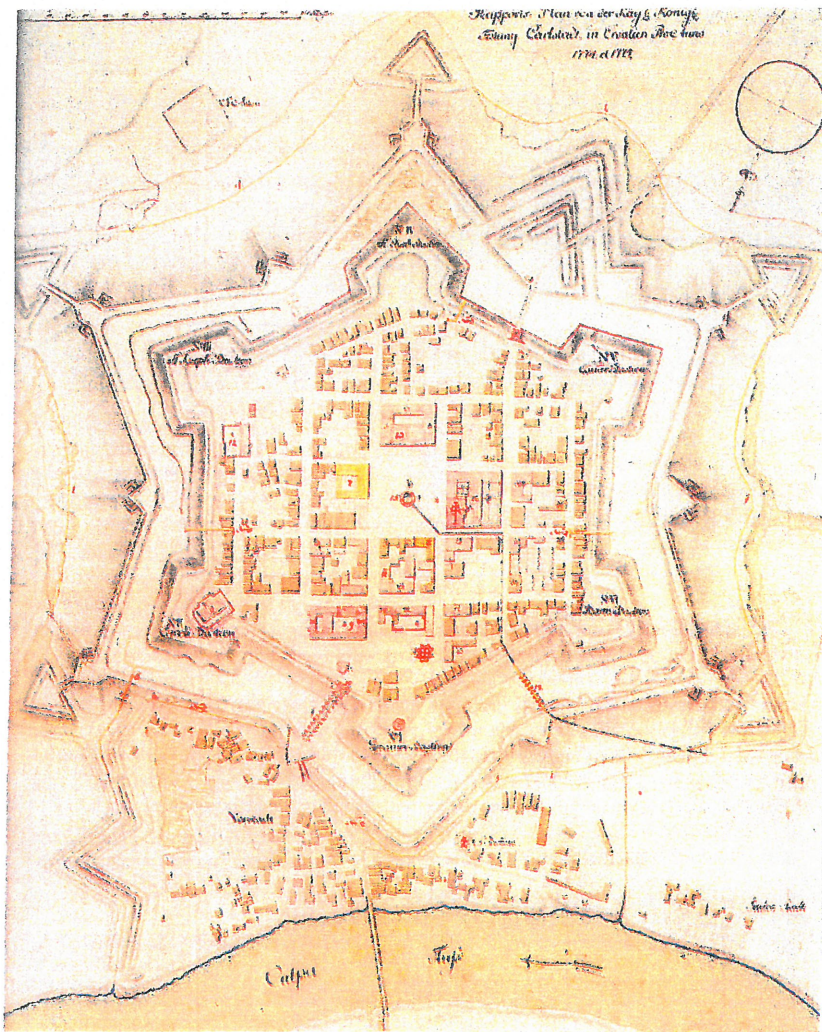
VOJENSKA HRANICE

ZAČETKEM 19. STOLETI

(PO KARLOVICKEM
MIRU)

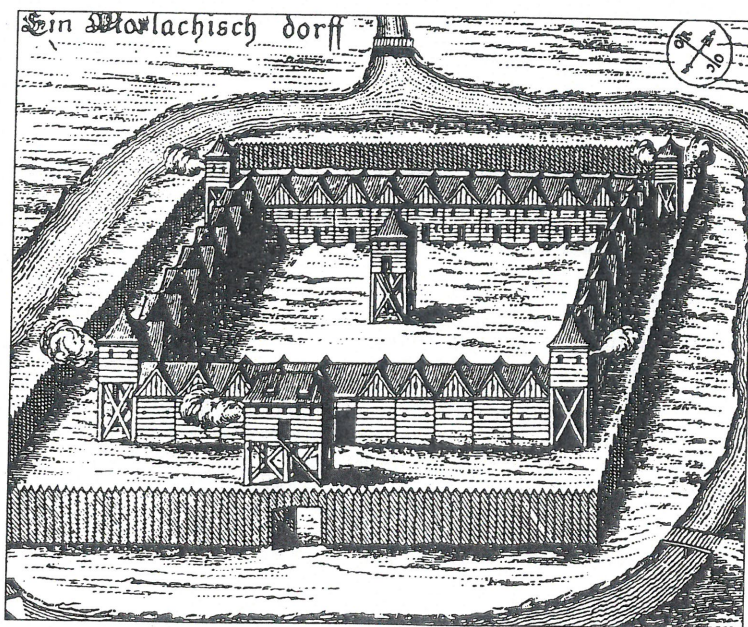
- Chorvatski vojni. hranice
- Slavonski vojni. hranice (Varaždinska)
- Banske vojni. hranice
- Slavonsko-srijemski vojni. hranice

vše upravni
kraljevi (videniki)
vojni organi

8.

Plánový pevnosti Karlovač vybudované
koncem 16. století

Opevněná hraničářská osada

Sev. Palanka (opevněná
hraničářská osada)

Jak už bylo konstatováno dříve, původně byli **vojáky Vojenské hranice** (tzv. **hraničáři**) místní chorvatští sedláci a také cizí (převážně německy mluvící) žoldnéři. **V průběhu 17. a 18. století však začali Habsburkové na území Vojenské hranice ve stále větším počtu usazovat přeběhlíky – vesměs pravoslavné víry – z Turky obsazených zemí.** Tito **uskoci, Rašani, Valaši**, jak byli v té době všelijak nazýváni, se v dalším období stávali stále výraznější složkou hraničářů. Zájmem Habsburků bylo, aby měli na hranici trvalé, početné vojsko. Uprchlému pravoslavnému obyvatelstvu proto přiznali právo zachovat si svou dosavadní víru a navíc mu ve Vojenské hranici přidělili – k zajištění obživy hraničářů v době míru – i rozsáhlé polnosti a pastviny. (V roce **1630 vydal císař Ferdinand II.** ve prospěch pravoslavným hraničářů tzv. **Valašská statuta**, latinsky „*Statuta Valachorum*“). Zato museli hraničáři – všichni muži starší 18. let – v případě potřeby sloužit ve vojsku a plnit další povinnosti spjaté s obranou. Koncem 18. století tvořili pravoslavní již asi polovinu ze všech hraničářských vojáků. V té době došlo také k částečně změně v reorganizaci správy Vojenské hranice. Namísto generalátů vnikly nové plukovní obvody, v nichž sídlily jednotlivé hraničářské pluky (regimenty), které se dále členily na menší podřízené prapory (bataliony) a roty (kompanie).

Ještě v první polovině 18. století válčili hraničáři většinou s Turky. Po bělehradském míru (1739) však habsburská monarchie s Turky na Balkáně již prakticky nebojovala. Vojenská hranice poté sloužila spíše jen jakýsi sanitární a celní koridor (aby do podunajské říše z Balkánu nepronikaly nebezpečné nemoci a aby se „na černo“ nepašovalo zboží mezi habsburskou monarchií a Tureckem). Hraničáři jako vojáci byli však Habsburky nadále využíváni jako stálá, elitní císařská armáda ve válkách v různých koutech Evropy. Z 18. století je např. známé nasazení ozbrojenců (tzv. **pandurů**) chorvatského barona **Franja Trenka** v tehdejších válkách Marie Terezie s Pruskem. Trenk měl zprvu sympatie habsburské panovnice. Později však, kdy byly prokázány loupeže a násilnosti pandurů páchané na civilním obyvatelstvu, skončil Trenk ve vězení v Brně na Špilberku, kde také v roce 1749 zemřel. (Jeho tělesné pozůstatky lze dodnes vidět v brněnské hrobce u kapucínů.).

Hraničáři původem z Chorvatska byli častokrát nasazováni také v západní Evropě, zejména ve válkách, které vedli rakouští Habsburkové s Francií. Zvykem hraničářů bylo, že nosili šátek kolem krku, který vázali zvláštním uzlem, francouzsky se říkalo „*a lá Croata*“ („na chorvatský způsob“). Odtud se pak po Evropě rozšířilo slovo **kravata** jako název pro mužskou zdobnou součást oblečení – vázanku.

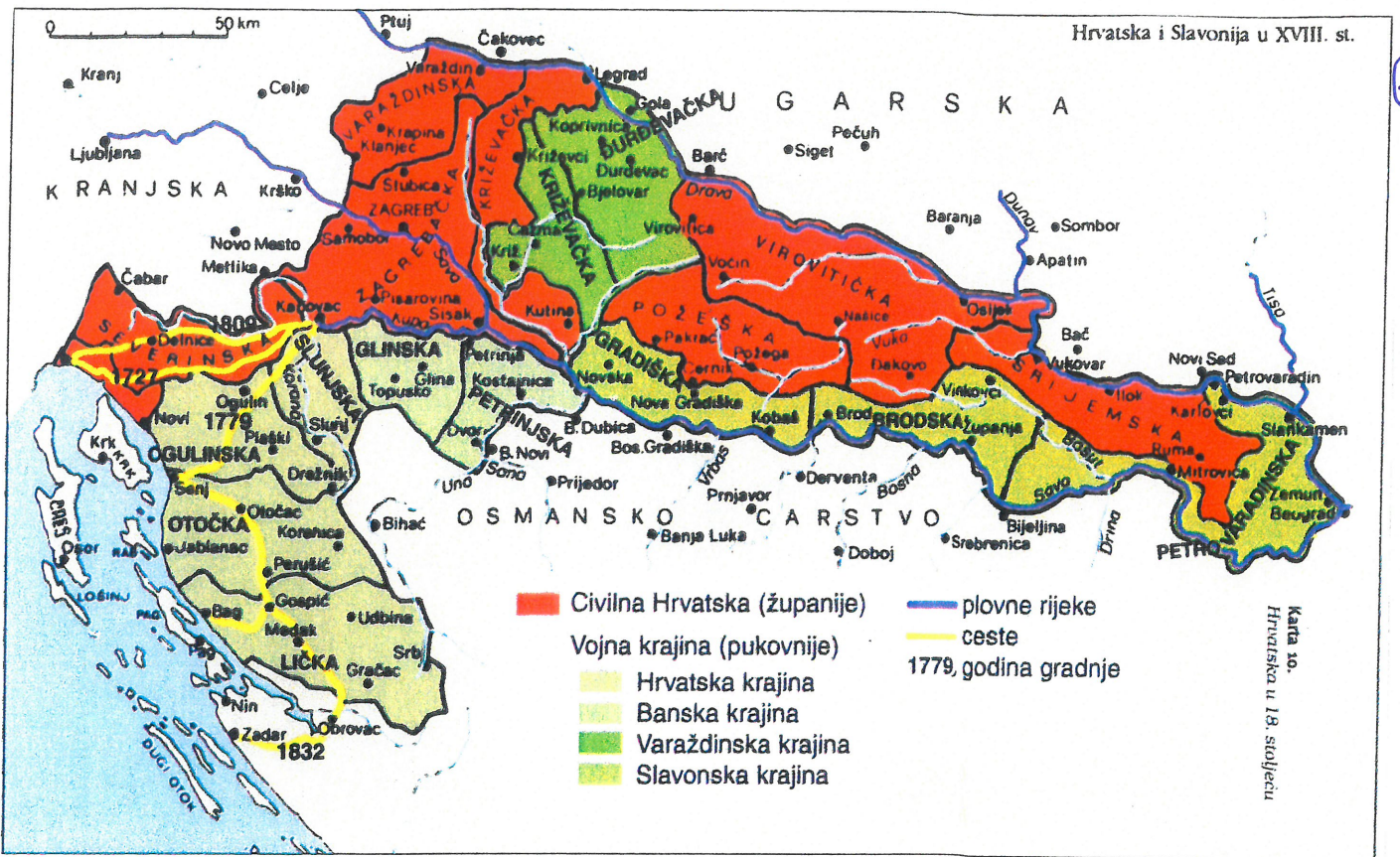
Naposledy hraničáři posloužili rakouskému císaři za revoluce 1848–1849, kdy jejich oddíly vedené chorvatským generálem Josipem Jelačićem pomáhaly na podzim 1848 likvidovat revoluční vření ve Vídni a zároveň i separatistické snahy revolučních Maďarů. Definitivně pozbyla Vojenská hranice svůj význam (jako rezervoáru stálých císařských vojenských sil) po roce 1868, kdy byla v Rakousku-Uhersku zavedena všeobecná branná povinnost. V roce **1881** pak císař František Josef I. Vojenskou hranici definitivně zrušil a vydal **reskript o sjednocení Vojenské hranice s civilním bánským Chorvatskem**, resp. jak se tehdy oficiálně psalo **s Chorvatskem-Slavonií**.

Vojenská hranice s nábožensky smíšeným (katolickým a pravoslavným) obyvatelstvem vznikla tedy za specifických historických okolností. Již v době svého vzniku, tj. v 17. a 18. století, vyvolal tento zvláštní vojenský obvod (dnešní terminologií „vojenský újezd“), vyňatý zpod pravomoci chorvatských civilních orgánů, mnoho nevole,

zejména u tehdejší chorvatské šlechty. Pravoslavní hraničáři zabrali ve Vojenské hranici značnou část někdejší půdy, která dříve patřila chorvatským magnátům. Navíc byli zbaveni i povinností roboty (na rozdíl od chorvatských poddaných císaře). Císař potvrdil pravoslavnému obyvatelstvu Vojenské hranice řadu privilegií, zejména právo vyznávat původní náboženství. **To vše dohromady způsobilo, že v průběhu let na chorvatské území zapustily hluboké kořeny latentního napětí mezi (katolickými) starousedlíky a novými (pravoslavnými) přistěhovalci.** Obě komunity, byť si byly jazykově poměrně blízké, žily sice formálně vedle sebe, ale vždy si uvědomovaly své výrazné kulturní a mentální rozdíly. **Koncem 19. století se pak z katolíků stali uvědomělí Chorvati a z pravoslavných uvědomělí Srbové (resp. chorvatští Srbové) a dosavadní rozdíly náboženské a kulturní přerostly do vzájemných animozit nacionálních a politických.**

To bylo potom také příčinou četných chorvatsko-srbských sporů v 19. a 20. století. Poprvé už v závěrečných etapách existence habsburské monarchie, poté za druhé světové války, kdy se chorvatští šovinisté, vedení ustašovci, snažili srbský pravoslavný element z chorvatského státního prostoru násilně odstranit, a naposledy na konci 20. století, kdy se v době rozpadu Jugoslávie pokoušeli chorvatští Srbové o odpoutání od státně samostatného Chorvatska svým ozbrojeným bojem v rámci separatistického útvaru s názvem Republika Srbská Krajina.

Srov. mapy území, kde se za habsburské monarchie rozkládala Vojenská hranice; mapy, kde za socialistické Jugoslávie žilo národnostně promíšené chorvatské a srbské obyvatelstvo; a mapy separatistické Republiky Srbská Krajina z let 1991–1995.

M.

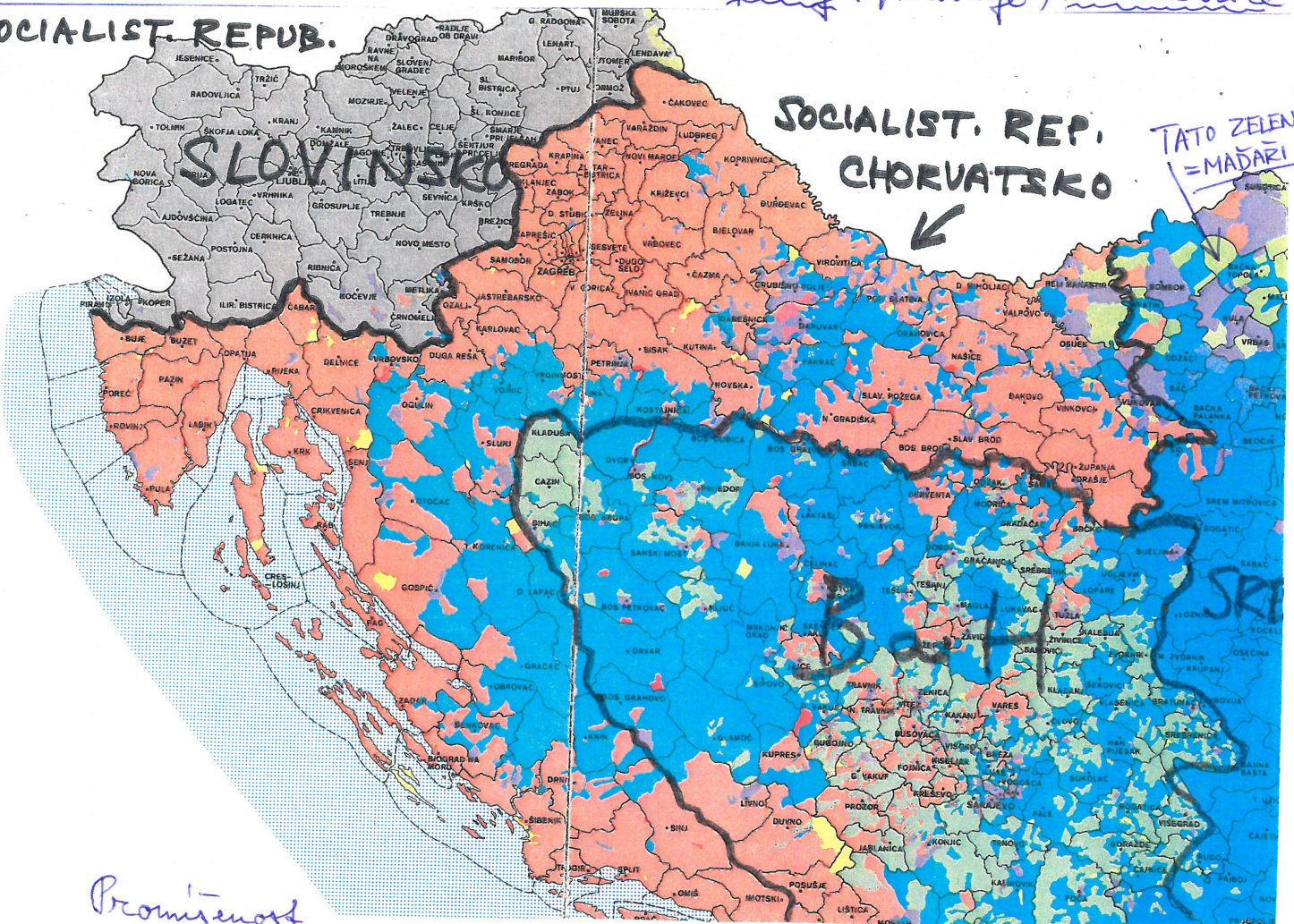
Vojna i brance R. Zonce 18. stoljeće

podijeljena na tzv. plukovne (pukovnije) branicarske

SOCIALIST. REPUB. SLOVENSKO

SOCIALIST. REP. CHORVATSKO

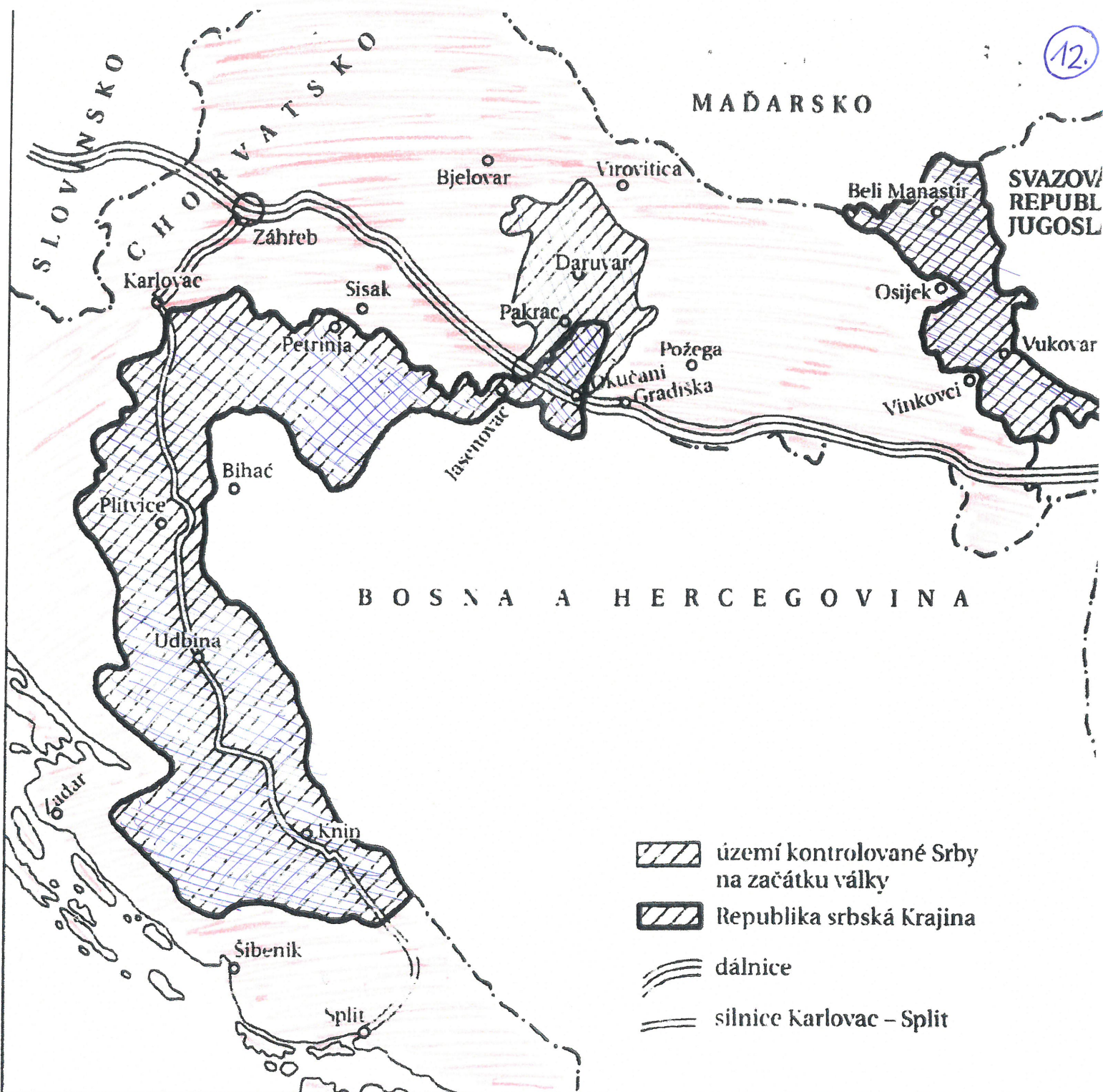
TATO ZELENA = MAĐARI

Promislenost

Chorvatske (crvena boja) + srpske obytalstva (modra boja) u Chorvatskoj a u socialističkoj Jugoslaviji

1. Belna boja = troumisl. Muslimani

Republika srbská Krajina